

ANTROJI DALIS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

DRAUGAS

Saturday supplement

1993 m. kovo mėn. 6 d. / March 6, 1993

Nr. 44 (9)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Išlikome ir esame

Kai šiais metais vėl švėsime Kovo Vienuoliktają ir su ja sveikinsimė vieni kitus kaip brolius ir seseris, kaip vieno bendro švento likimo dalininkus — skausmingos, bet heroiškos mūsų tautos praeities, nenumaldomo troškimo laisvės sau patiems ir savo vaikams ir nepriklausomybės savo valstybei, mus visus, kur mes pasaulyje bebūtumėm, jungiančios meilės savo tėvynei ir tautai (drauge todėl — ir vienu kitiems), ir vilties, kad Lietuvos ateitis neapimtų ir brangiai pirktą laisvę nešų vaisius Lietuvos naudai ir žmonių gerovei, — būsimieji įvairių jausmų gaubiami. Vienų džiuginami, kitų ramina, trečių jaudinami. Nes tie treji Nepriklausomybės metai Lietuvai ne vien laisvės pergalė ir sugrįžimų į pasaulio tautų šeimą buvo paženklinę, bet taip pat buvo ir audringi, naujų aukų pareikalavę tai laisvei ginti — prie Televizijos bokšto Vilniuje, Medininkuose, naujus kentejimus atnešę ir taip jau nuvarginantiems, išsemtiems žmonėms, o ir dabar dar labai daug kam nerimą keliantys opiom politinėm ir ekonominėm problemom.

Tačiau iš tų sukilusių jausmų, švenčiant šią trejų metų sukaktį nuo Kovo Vienuoliktosios akto, paskelbto 1990 metais Vilniuje, turbūt išsiskirs trys ypatingi: pirmiausia, džiaugsmas, kad „tai ne sapnas, ne svajonė“, o kad tai tikrovė (ir nėra abejonės, kad visi vėl mintyse ir širdyse išgyvensime to palaimintojo kovo mėnesio sekmadienio įvykius, kurių klausėmės per radiją ir stebėjome televizijoje, kaip stebukla, čia pat vykstantį mūsų

akivaizdoje). Antras bus mus iš naujo pervertinantis prisiminimas ir įvertinimas, kokia didelė kaina per penkiasdešimt metų už dabartinę laisvę ir nepriklausomybę buvo mokėta. O trečias, aišku, bus rūpestis dėl Lietuvos ateities, kai kurių gal net sielvartas dėl viso to, kas Lietuvoje dar neužgrydyta, neatitaisyta, nepasiekta, neišsivaizduojama arba dar net nesvajojama. Bet kartu su tuo rūpesčiu, iš dalies pagrįstu, iš dalies gal perdėtu, neatsiejamai, ir turbūt už viską stipriausiai, mes jausime viltį, kad Lietuva turi ateitį, ir tikėsimės, taip pat jausime ir vykdytume ryžtą toliau dėl jos sielotis, dėl jos gerovės dirbti, savęs netaupyti, kaip netaupėme iki šiol. Išlikome ir esame. Viltis ir ryžtas atvedė mus iki dabar, jie mus ves ir toliau — „mes būsimieji gyvi ir pasakosime didžius Dievo darbus“. O kad Lietuva to verta, mes tuo tikim galbūt labiau negu bet kuo kitu savo gyvenime, pasaulyje, ir niekada neabejojame, kad „ne veltui bočiai tave taip gynė, ne veltui dainiai plačiai išgyrė“.

Greitai skaitysime Michael Beschloss ir Strobe Talbott knygos *At the Highest Levels* recenziją. Toje knygoje aprašomi trys įvykių pilni metai. Jų centre — bent lietuviui skaitytojui — yra Lietuva. Iš knygos matome, su kokioms kliūtims lietuviai turėjo grumtis kelyje į nepriklausomybę. O lietuviai kovojo labai atkakliai ir sumaniai. Po tokios kovos valandėlę kita atsikvėpę, griebisimės gražios ir šviesios Lietuvos statyti. Išlikome, esame ir būsimie.

a.a.l.

1990 m. kovo 11 d. Vytautą Landsbergį, išrinktą Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios tarybos pirmininku, sveikina Algirdas Brazauskas.

Šiame numeryje:

Kovo Vienuoliktajai • Michael R. Beschloss ir Strobe Talbott knyga „At the Highest Levels“ • Lietuvos 1992 metų valstybinės literatūros premijos laureato poeto Kazio Bradūno žodis Vilniuje • Sigito Gedos eilėraščiai • Amerikos lietuviai fotografuojasi • Laisvės šventės paroda Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje, Čikagoje • Nuomonės ir pastabos

... O vis dėlto laimėjo Lietuva

Lietuva, Bush ir Gorbačiovas
pasaulinėje arenoje ir užkulisiuose

PETRAS EIKŠTYS

Michael R. Beschloss and Strobe Talbott. *AT THE HIGHEST LEVELS. The Inside story of the End of the Cold War.* Boston, Toronto, London: Little, Brown and Company, 1993. 498 puslapiai. Kaina — 24.95 doleriai.

Ketvirtadienį, 1987 metų gruodžio 10 dieną, juodas ZIL limuzinas laukia Michailo Gorbačiovo, baigiančio savo pirmąjį viešnagę JAV. Gorbačiovas atsisveikina prezidentą Ronald Reagan ir ilgiau į limuziną, o šalia jo atsieda JAV viceprezidentas George Bush. Lyja lengvas lietus ir juodas sovietinis limuzinas (bene Lincoln Continental seno modelio kopija) rieda Andrews oro pajėgų bazės link, kur Gorbačiovo laukia Aeroflot lėktuvas kelionei atgal į Maskvą.

Bush sakė Gorbačioviui, kad jis norėtų jam kai ką pasakyti. Jis norėtų, kad tą, ką jis sakys, Gorbačiovas nekeltų viešumon. Gorbačiovas linktelė galva. Bush sakė, jog yra gana gera galimybė, kad kaip tik už kelių savaičių prasidedančioje prezidentinėje pirminių rinkimų kampanijoje jis laimės respublikonų partijos kandidatą nominaciją. „Jei aš būsiu išrinktas, ir aš manau, kad būsiu — Jūs turite suprasti, kad aš noriu pagerinti mūsų santykius“. Per septynerius Ronald Reagan prezidentavimo metus jis turėjęs laikyti savo nuosakias pažiūras po savo kepure, nes prezidentas buvo apsuptas „kraštutinių intelektualinių smogikų“, kurie būtų džiaugęsi bet kokiais duomenimis, kad viceprezidentas buvo sandėliuko liberalas. Todėl 1988 metų prezidentinėje kampanijoje jis turės sakytį ir daryti daug dalykų, reikalingų tam, kad jis būtų išrinktas prezidentu. Ponas Gorbačiovas ir tuos dalykus neturėtų kreipti dėmesio.

Gorbačiovas atsako, kad jis supranta. Po kelių metų jis prisimena, kad tas pokalbis buvo pats svarbiausias, kurį jis ir Bush bet kada turėjo. Per ateinančius ketverius metus, kai Gorbačiovo bendradarbiai rūgždavo, kad Bush pataikauja respublikonų konservatoriams, Gorbačiovas jiems primindavo pasikalbėjimą limuzine, sakydamas, „Nesirūpinkit. Jo širdis yra teisingoje vietoje“ (pp. 3-4).

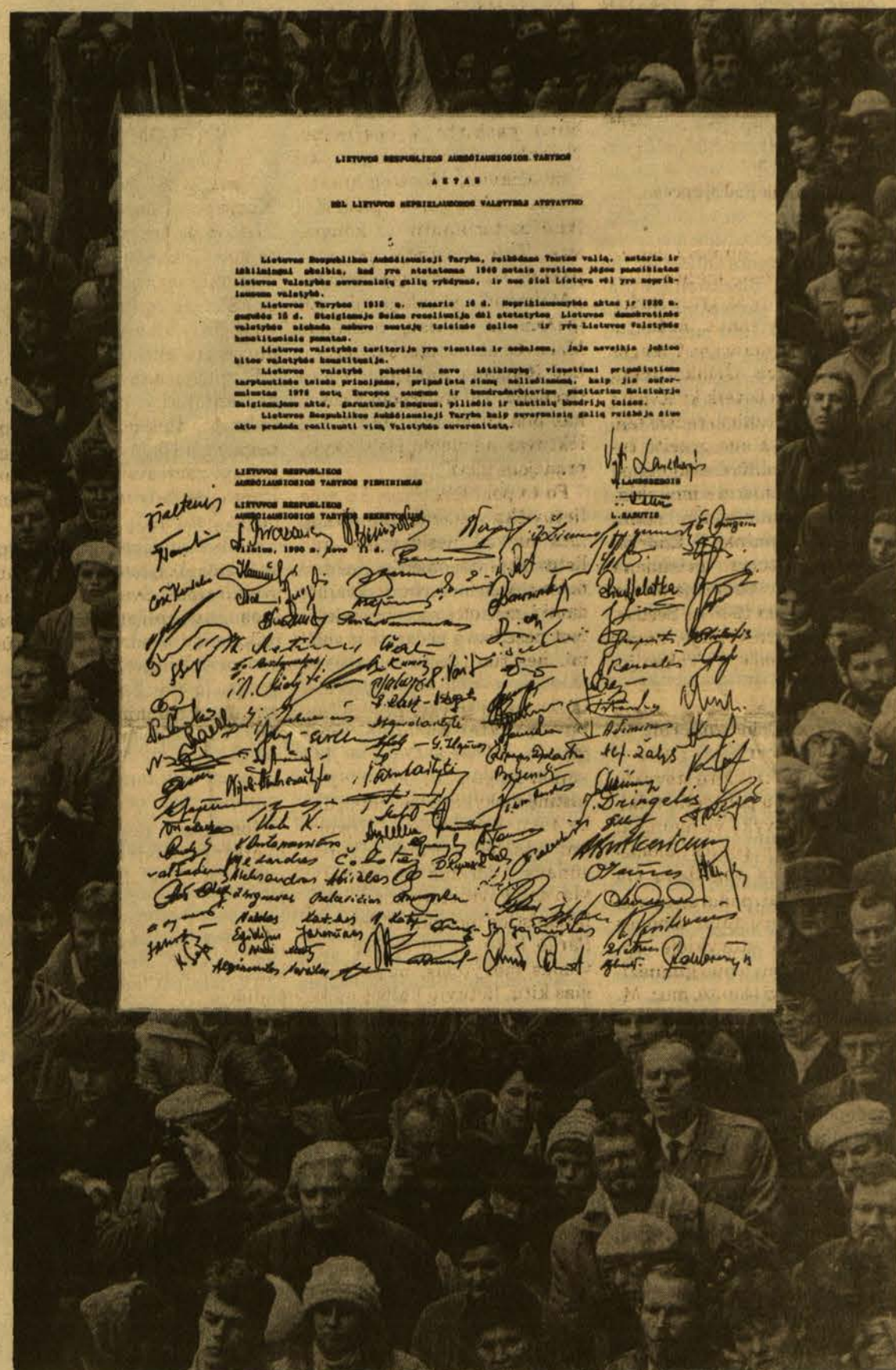
Michael Beschloss ir Strobe Talbott knyga *At the Highest Levels. The Inside Story of the End of the Cold War* prasideda ką tik atpasakota istorija. Knyga yra išdėstyta 1989 metų pradžioje kilusio autorių sumanymo sekti JAV ir

Sovietų Sąjungos santykius per ateinančius trejus metus. Ko gero, jų mintis buvo parašyti knygą apie George Bush'o užsienio politiką pirmosios jo prezidentinės kadencijos metu. Michael Beschloss yra istorikas ir Cable News Network komentatorius, o Strobe Talbott — žurnalistas, vienas iš *Time* žurnalo redaktorių ir to žurnalo skiltpinkas. Projekto pradžioje niekas nebūtų galėjęs išpranašauti, kad jų knyga aprašys Rytų Europos išsilaisvinimą, Varšuvos pakto išardymą, komunistų partijos Sovietų Sąjungoje uždraudimą, pačios Sovietų Sąjungos mirtį ir šaltojo karo galą. Knygos pavadinimas atskleidžia pačios knygos centrinę temą: pačioj jautriausioje JAV ir Sovietų Sąjungos ryšių fazėje George Bush ir Michail Gorbačiovo rėmėsi sutarimais, kurie buvo pasiekti „aukščiausiose plotmėse“, dažnai slapta ir pasikalbėjus tik su jų artimiausiais patarėjais. Jie apie vienas kitą kalbėjo kaip „partnerius“. Jie įstengė išsaugoti ir stiprinti bendradarbiavimą, nepaisydami tarpautinių krizių ir periodiška užsidegančių vidaus opozicijos. Knygos autoriai pažymi, kad toks labai asmeniškasis būdas tvarkyti valstybinius santykius turėjo savo kainą. Bush ir Gorbačiovas taip klausėsi vienas kito, kad abu nebegirdėjo savo rėmėjų savo pačių valstybėse. Gorbačiovas pradėjo tikėti, kad jam buvo svarbiau kultivuoti savo ryšius su Bush'u ir kitais Vakarų vadais, negu atrasti susitarimą su Boris Jelcinu ir kitais demokratizacijos, decentralizacijos ir laisvos rinkos ekonomijos siūlytojais. Bush buvo taip susikaupęs ramstyti Gorbačiova, kad jis tik labai pamažu praregėjo, jog jau 1991 metų vasarą Gorbačiovas buvo išsekusi jėga. „Bush sudarė išpūdį, kad jis labiau rūpinosi savo draugu Kremliu, negu laisvės ir nepriklausomybės principu. Jo ryšiai su Gorbačiovu — ir jo nenoras paremti Jelciną — galop pasidarė politinė našta Bush'o rinkiminėje kampanijoje“ (p. xii).

Beschloss ir Talbott knyga prasideda ir baigiasi su 1989–1991 metų chronologija. Ją randame knygoje atvėrte. Verta mesti akį į šią chronologiją ir pastebėti, kokią centrinę rolę vaidina Lietuva ir Baltijos valstybės. Štai įvykiai, kuriuose jos minimos:

1989 rugpjūčio 22 diena: Vilniuje Lietuvos parlamentas deklaruoja neteisėtą 1940 metų sovietinę Baltijos valstybių aneksaciją.

1989 rugsėjo 21 diena: per pirmąjį susitikimą su Bush'u, kaip JAV prezidentu, Sevardnadzė malda, kad jie nekreiptų dėmesio į Jelcino blogas pranašybes apie Gorbačiova: „Netikėkite viskam, ką Jūs girdite“. Po to jis keliauja į pokalbį James Baker'io trobėj Wyoming valstybėje. Baker pataria: „Paleiskite Baltijos valstybes!“

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Akto dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo, paskelbto 1990 metų kovo 11 dieną Vilniuje, faksimilė.

1989 gruodžio 2-3 dienos: Maltoje, jūrligės viršūnių konferencijoje Bush ir Gorbačiovas padaro slapta sandėrį dėl Baltijos valstybių: Gorbačiovas pažada vengti smurto, o Bush pažada „nesukurti didelių problemų“.

1989 gruodžio 20 diena: Lietuvos komunistai deklaruoja savo nepriklausomybę nuo Maskvos vadovybės.

1990 sausio 11 diena: Gorbačiovas apsilanko Vilniuje, bandydamas sustabdyti Lietuvos judėjimą nepriklausomybėn.

1990 kovo 11 diena: Lietuvos Parlamentas paskelbia nepriklausomybę. Gorbačiovas smerkia šį veiksmą, kaip „neteisėtą ir negaliojantį“. Privatai Scowcroft sako, kad JAV baltams linki gerą, bet yra „a lot more at stake“ JAV ir Sovietų Sąjungos santykiuose.

1990 balandžio 13 diena: Gorbačiovas Lietuvą baugina blokada.

1990 gegužės 4 diena: Latvijos Parlamentas paskelbia nepri-

klausomybę ir tai yra Gorbačiovo pavadinama neteisėtu veiksmu. 1991 sausio 2 diena: Sovietų karėiviai užima namus Vilniuje.

1991 sausio 13 diena: „Kruvinasis sekmadienis“ Vilniuje: penkiolika lietuvių nužudyti.

1991 sausio 20 diena: „Kruvinasis sekmadienis“ Rygoje: sovietiniai „juodųjų berčių“ daliniai nužudo keturis latvius.

1991 rugsėjo 2 diena: Bush pripažįsta Baltijos valstybių nepriklausomybę.

Kovo vienuoliktosios proga naudinga prisiminti tuos įvykius, kurie vyko pasaulinėje aukščiausios politikos scenoje, ir didžiulius aktorius toje scenoje, kurie bandė kontroliuoti gaivalingą Sovietų Sąjungos irimo eigą. Jau tuo metu buvo galima just, kad šių pagrindinių veikėjų vaidinamai dramai Lietuvos atgimimas trukdo. Neretai atrodavo, kad nuoširdžiai skambantys žodžiai Baltuosiuose rūmuose nebuvo

lydimi net ir mažiausiu paramos veiksmu Lietuvai, nors tuo metu kaip tik tokių simbolių gestų Lietuvai buvo gyvybiškai reikalingi. Lietuva turėjo lipiti į stiklo kalną vienu vienu. Ne vienu atveju Vakarų politikai Lietuvai už skvernų traukę, ragino sėstis ir nekalbėti, netrukdyti jiems statyti naująjį pasaulį, kuriame lieka garbės vieta demokratiškai transformuotai, bet integraliai Sovietų Sąjungai. Ar tie atšiaurūs gestai Lietuvos atgimimui buvo tik įsijautrinusių lietuvių įsivaizduoti? Pasirodo, kad ne. Ir ši knyga, o taip pat tikėsimės, kad ir gilesnės po jos dar būsimos studijos atskleis, kas slėpėsi už Bush santūrumo ir atšiaurumo Lietuvos atžvilgiu.

Štai „jūrligės viršūnių konferencija“ Maltoje. Pasirodo, kad nei vienas iš jų, kurie derėjosi dėl konferencijos vietos, nebuvo niekas apsilankę Maltoje. Lena Steinhoff, JAV National Security Council sekretorė, tarnavusi (Nukelta į 2 psl.)

O vis dėlto laimėjo Lietuva

(Atkelta iš 1 psl.)

JAV ambasadoje Maltoje dvejus metus, savo bendradarbiams, kai buvo paskelbta konferencija, sakė: „Tai keista, ypač kad konferencija vyks laivuose. Oras gali būti tikrai bjaurus Maltoje tuo metu laiku“ (p. 130).

Reagan laikais CIA paruošdavo filmą apie Gorbaciovą, prieš prezidentui keliaujant į viršūnių konferenciją. Filmas būdavo maždaug dešimties minučių ilgio, kadangi buvo susidariusi nuomonė, jog prezidentas neįstengia ilgiam laikui susikaupti ir yra nekantrus detalėm. Bush paprašė ilgesnio filmo – šis truko pusvalandį. Bush taip pat studijavo labai slaptą dokumentą, pavadintą „National Intelligence Estimate“, kuris buvo paruoštas Robert Blackwell priežiūroje. Blackwell buvo Bush'o CIA švietėjas per jo tris keliones Maskvon, Bush'ui būnant viceprezidentu. Dabar Blackwell titulas buvo National Intelligence Officer for the Soviet Union. Blackwell esė pranašavo, kad ekonominė dilema padarys 1990–1991 metus vienu iš auringiausių sovietinės istorijos periodų. Gorbaciovą ko gero įstengsias kontroliuoti procesą. Jo ribotą, evoliucinių reformų politiką tešis, ir visai galima, kad pasiseks. Nors Kremlius retkarčiais turės naudoti kietą ranką sutvarkyti etninius neramumus ar atsikvėpti nuo Sąjungos bandymus, tačiau tos represijos nebus tokios šiurkščios ar tokios plačios, kad nuverstų nuo bėgimo reformą. Blackwell jautė, kad Gorbaciovą buvo „in for the long haul“ ir buvo vertas amerikiečių paramos.

Tačiau, ruošiant tą Blackwell esė, dalis jo kolegų SOVA (CIA Office of Soviet Analysis) buvo skirtingų nuomonių. Jų svarbiausias buvo Grey Hodnett, kuris su savo sąjungininkais buvo įsitikinęs, kad arba Gorbaciovo reformos ji patį sunaikins, arba jis desperatiškai bandys išsigelbėti, sugrįždamas prie kokios nors „senojo galvavimo“ formos. Jie argumentavo, kad nors tos reformos, iki tada įdiegtos, ypač tos po bendrąja *glasnost* antrašte, buvo pakankamai radikalias, kad galėtų leisti išreikšti per 72 metus susikaupusį nepasitenkinimą, tačiau pati *perestroika* buvo per daug ribota, kad patenkintų žmonių lūkesčius. Tie, kurie pasirašė po Hodnett pažūra, taip pat jautė, kad jei Gorbaciovą neįstengs surasti ypatingo statuso Baltijos valstybėms, tiesioginė konfrontacija tarp šių respublikų ir Maskvos yra beveik neišvengiama.

Blackwell ir Hodnett nesutarė ir dėl rekomendacijų JAV politikai. Blackwell argumentavo už kuo didesnę JAV paramą Gorbaciovui, nes jis galės pasiekti savo tikslą. Hodnett ir jo sąjungininkai argumentavo, kad JAV turėtų atsistoti į Jėlciną. Šie nuomonių skirtumai CIA atspindėjo ir National Security Council. Condoleezza Rice buvo artiausiai Blackwell, o Robert Gates buvo artimesnis SOVA grupei. Visi sutiko, kad JAV turėtų Gorbaciovui nesunkinti gyvenimo labiau, negu jis jam tada jau buvo.

Malto viršūnių konferencija prasidėjo kaip tik tuo metu, kai didelė audra pasiekė salą. Gorbaciovą nervingai vaikštinėjo sovietų turistinio laivo „Maxim Gorky“ salone, belaukdamas atplaukiančio Bush'o. Diplomatas Sergei Tarasenko vėliau prisiminė nuotakas laive: „Gorbaciovą ir Ševardnadzė labai aštriai pajuto, kad mes turėjome atlikti labai didelį manevrą, neprarasdami laiko. Mes jautėme, kad Sovietų Sąjunga stacia galva bloškiasi žemyn, kad mūsų superjėgos statusas nueis dūmais, nebent amerikiečiai ji vėl patvirtintų. 1989 metų avalanšui beveik už mūsų, mes norėjome pasiekti kokią nors lygumą, kuri duotų mums kiek

Vytautas Landsbergis

laiko atsikvėpti ir aplink apsižvalgyti“ (p. 153-154).

Lietuviams po Maltos konferencijos jau keleri metai skverbėsi nuojauta, kad šiame viršūnių pasitarime buvo padaryti ir slapti susitarimai Baltijos valstybių klausimu. Šiam klausimui, pasirodo, buvo skirtas paskutinis privatus pasitarimas. Kaip Beschloss ir Talbott pažymi, tai buvo jautriausias ir potencialiai sprogstamiausias klausimas Bush'o ir Gorbaciovo susitikimo dienotvarkėje. Bush pradėjo pasitarimą, sakydamas, kad beveik tikra, jog Baltijos valstybių klausimas bus keliamas spaudos konferencijoje. Gorbaciovą atsakė, kad jis pasirošęs bet kokiam klausimui apie Baltijos valstybes. Jis ataidėjo tą, ką Ševardnadzė jau mėnesius kartojo Baker'ui. Jis sakė, kad Kremlius pasiryžęs išvengti represijos, jei tik tai būtų

galima, nes jėgos naudojimas būtų *perestroika* galas. Sakė, kad jis ir jo kolegos buvo pasirošę naujiems problemos sprendimams, ieškant asociacijos formų, kurios atspindėtų bendrus Sovietų Sąjungos ir Baltijos valstybių interesus. Tačiau Kremlius netoleruotų vienpusio baltų išstojimo iš Sovietų Sąjungos. Juk Sovietų Sąjunga turi konstituciją, kuri turi turėti rolę tam sprendime, ir procesas bus nei lengvas, nei skubus.

Kalbėdamas labai atsargiai ir pasitikėdamas pokalbio slaptumu, Bush priminė Gorbaciovui, kad per 49-erius metus JAV niekada nepripažino Baltijos valstybių aneksijos Sovietų Sąjungon. JAV taip pat neatsisakė remti ir Baltijos valstybių nepriklausomybės troškimo. Tačiau Bush buvo pasirošęs atsakyti į jų dosnumui – tai yra, Gorb-

aciovo pakartojamam pažadui ne naudoti jėgos prieš baltus. Bush sakė, kad jei centriniai Sovietų Sąjungos organai būtų atsakingi už smurto proveržį Baltijos valstybėse, tai sukeltų tiesiog ugnies audrą jausmų prieš sovietus Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Bet jei Gorbaciovą laikysis savo žodžio ir smurto vengs, JAV vyriausybė atsilieps santūriai, kai ji šia tema kalbės. Nes, kaip Bush tai suformulavo, mes nenorime Jums sukurti didelių problemų. Gorbaciovą tai interpretavo, kad Bush nespaus Baltijos valstybių nepriklausomybės klausimo. Iki tol, kol sovietų tankai nejudės, JAV prezidentas nenaudos demagogijos šiuo klausimu ir nebandytų sugėdinti Sovietų Sąjungos prezidentą. Beschloss ir Talbott komentuoja: „Jei tuo metu būtų pasauliui buvę atskleista, kad Bush pažadėjo tokią akomodaciją, Amerikos dešinė būtų, be abejo, šaukusi, kad Gorbaciovo jo užžavėjimas buvo priežastimi kokio slapto sandorio parduoti baltus. Bet tas pasikalbėjimas neiškilo viešumon“ (p. 164).

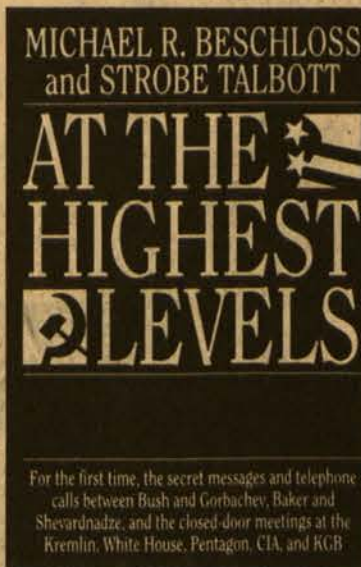
1990 metų sausio pradžioje Gorbaciovą su keturiasdešimties asmenų palyda lankėsi Lietuvoje ir bandė lietuvius įtikinti, kad jų ateitis yra likti Sovietų Sąjungoje. „Washington'e Bush laikėsi savo privačią Gorbaciovui duotą pažadą. Jis keliais atvejais priminė Scowcroft ir Baker, kad jis norėtų, jog oficiali Amerikos retorika apie Baltijos valstybes liktų vėsi“ (p. 175). Marlin Fitzwater informavo žurnalistus, kad nors Jungtinės Amerikos Valstybės niekad nepripažino Sovietų Sąjungos Baltijos valstybių aneksijos, „Mes nenorime užimti pozicijų, kurios nepagelbsti nė vienu pusei“. Tuo pačiu metu keli Valstybės departamento pareigūnai sakė reporteriams, kad „Sovietų vadai aukščiausiose pozicijose yra nuomonės, kad Sovietų Sąjunga negali paleisti Lietuvos“.

Vos Maskvon grįžęs, Gorbaciovą turėjo apsispręsti, kaip reaguoti į Azerbaidžano Liaudies Fronto iššūką Sovietų Sąjungai Baku mieste. Sausio 20 dieną Raudonosios armijos ir Vidaus reikalų ministerijos daliniai

sulaužė barikadas ir sturmavo Baku miestą. Liaudies Frontas skelbė, kad tūkstantis žmonių žuvo puolimo metu. Prieš metus liepos mėnesį, Baker buvo privačiai pasakęs Ševardnadzė, kad JAV *supras*, jei Gorbaciovą būtų *priverstas* [mano pabrėžta] naudoti karines jėgas prieš „iracionalų kraujo praliejimą ir tautines neapykantas“. Gorbaciovo žvilgiu, padėtis Baku tikrai atitiko šią schemą.

Kaip tik tą savaitę George ir Barbara Bush ruošė privačią vakariene Baltuosiuose rūmuose, skirta pagerbti Susan Eisenhower, 34-ojo JAV prezidento dukraitę, ir dr. Roald Sagdejev, garsų Sovietų Sąjungos erdvės mokslininką, kurių vestuvės greitai turėjo įvykti Maskvoje. Vienas iš svečių buvo Sovietų Sąjungos ambasadorius Yuri Dubinin. Bush vakaro metu pasakė Dubinin'ui, kad jis „visiškai“ palaikė Gorbaciova dėl to, ką jis turėjo daryti Baku. Kartais vadas turi naudoti jėgą apsaugoti mažumų teisėms ir palaikyti taiką. Išvykdamas Dubinin komentavo Eisenhower ir Sagdejev. „Ar ne nuostabu, kad prezidentas mus remia?“ O jie abu buvo susirūpinę, kad Dubinin gali manyti, jog Bush'o nuomonė apie Baku gali būti pratesta ir pritaikyta Lietuvai (p. 176).

Ateina stebuklingoji Kovo Vienioliktoji. 1990 kovo 11 dieną Lietuvos parlamentas vienbalsiai nubalsavo formaliai atstatyti Lietuvos nepriklausomybę, kurią šalis buvo praradusi prieš penkiasdešimt metų. Savo naujuoju prezidentu jie pasirinko Landsbergį, kuris deklaravo: „Mes neklausime niekieno leidimo žengti šį žingsnį“. Baltuosiuose rūmuose Bush žinojo, kad padėtis Lietuvoje turėjo galimybę nuo bėgimo nuversti jo ryšį su Sovietų Sąjunga ir Gorbaciovu. Jis prašė savo bendradarbių ir Valstybės departamento sugalvoti žodžius, kurie leistų jam eiti ta jautria briauna tarp Washington'o ir Lietuvos aneksijos nepripažinimo ir jo paties troškimo nesukurti bėdos Gorbaciovui. ... Fitzwater reporteriams pasakė, kad JAV nesuteiks Vilniui diplomatinio pripažinimo. Idant JAV šalies vyriausybę pripažintų, šioji turi kontroliuoti savo teritoriją ir savo likimą. Lietuvos žemėje tebėra Sovietų Sąjungos

divizijos, kurios bet kuriuo momentu gali pulti vietinę valdžią. Prezidento vardu Fitzwater perspėjo Landsbergį neapeliuoti į JAV, kad jos kovotų jo mūšius. Užut jis įtaigavo, kad Landsbergis pats išdirbtų geriausią galimą susitarimą su Kremliumi“ (p. 176).

Gorbaciovą kėlė Lietuvai ultimatumą – Lietuva turėjo pasiūlyti pirmadienį, 1990 metų kovo 19 dieną. Maskvoje Gorbaciovą kartojo, kad jis nesiderės su Landsbergiu, bet priims „dialogą“ su Lietuvos žmonėmis. Baltuosiuose rūmuose Marlin Fitzwater sakė reporteriams, kad JAV susirūpinusi Sovietų Sąjungos intencijomis ir tikslais. Tačiau jis pridūrė, kad mes turėtume būti jėga, skatinanti taikingą demokratijos vystymosi procesą tenai, o ne bandyti sukelti bėdą. „Vilniuje Landsbergis skundėsi, kad Bush'o administracija pardavusi Lietuvą dėl ryšių su Gorbaciovu. Iki gana reikšmingo laipsnio Landsbergis buvo teisus: Bush tikėjo, kad suvienytos Sovietų Sąjungos išlikimas buvo svarbesnis tarptautinei taikai ir stabilumui, negu nepriklausoma Lietuva“ (p. 196-197).

Baltijos krizei augant, JAV spauda ir Kongresas didino spaudimą, kad Bush atsispirtų Gorbaciovui. *The New York Times* skiltininkas William Safire rašė: „Mes esame viename didžiųjų modernios istorijos moralinių momentų“. Rowland Evans ir Robert Novak rūpinosi, kad prezidento „saldūs žodžiai ir kūno laikysena“ gali mokyti Sovietų Sąjungos vadą, jog galima naudoti karinę jėgą. Senatoriai ir

Kongreso atstovai reikalavo tuoj pat pareikšti diplomatinį Lietuvos pripažinimą. Brent Scowcroft su liūdesiu prasiarė, kad net Kansas valstybės respublikonė senatorė Nancy Kassebaum „mūsų būgnus dėl Lietuvos nepriklausomybės“. Atsakydamas augančiam spaudimui, Scowcroft perspėjo ambasadorių Dubinin, kad jei Kremlius naudos jėgą prieš Lietuvą, JAV prezidentas gali atšaukti birželio viršūnių konferenciją su Gorbaciovu (p. 198). Beschloss ir Talbott knyga liudija, kad JAV lietuvių bendruomenės taktika spausti prezidentą per Kongresą buvo tiksli, nes pats prezidentas buvo įsisukęs į savo teorijas ir jo nuomonės nebebuvo galima įtaigauti.

1990 metų balandžio 17 dieną Kremlius informavo Vilnių, kad jei Lietuva nenustos leidusi įstatymų, kurie priešingi Sovietų Sąjungos konstitucijai, dujų ir naftos tiekimas Lietuvai bus sustabdytas ateinančią parą. Tą patį vakarą Bush Baltuosiuose rūmuose tarėsi su Baker, Cheney ir Scowcroft. Jie nutarė, kad jei bus pradėta Lietuvos blokada, JAV turės sumažinti prekybos kontaktus su Maskva, bet ginklų kontrolės derybos būtų nepašalintos. Kitą dieną Baker paskambino Ševardnadzė ir pasakė jam, kad yra ribos JAV administracijos kantrumui. „Bet Gorbaciovą nutarė, kad tol, kol jis palaikė amerikiečių pagėdaujamą dialogą tarp Maskvos ir Vilniaus vaizdą – ir kol jis susilaikė nuo kraujo praliejimo – jis galėjo didinti ekonominį spaudimą“ (p. 204).

Balandžio 23 dienos vakare Bush susaukė National Security Council posėdį. Baker pranešė, kad nė vienas iš dvidešimties JAV sąjungininkų nepalaikė sankcijų Maskvai. Bush nutarė leisti Gorbaciovui žinoti, kad jei Baltijos krizė nebus išspręsta iki Washington'o viršūnių konferencijos birželio pradžioje, JAV sulaukys prekybos sutartį su Sovietų Sąjunga (p. 205). Vilniuje Landsbergis sakė „Sovietai kaip smauglys smaugia mūsų valstybę“. Jis pabrėžė, kad Lietuva yra naujo Muenchen'o auka. Bush'o simpatijos Landsbergiui dar sumažėjo, nes jis ypač buvo jautrus žodžiui „appeasement“. Kaip dauguma jo kartos žmonių, Bush laikė Neville Chamberlain veiksmus Muenchen'e kaip vieną didžiausių šimtmečio politinių kvailių, todėl Landsbergio strėlė pataikė skaudžion vieton.

Kohl ir Mitterrand balandžio 26 dieną laišku kreipėsi į Landsbergį, kad jis suspenduotų nepriklausomybės deklaraciją ir derėtusi su Maskva. Bush juos ragino tokį laišką parašyti, nes buvo įsitikinęs, kad prancūzams ir vokiečiams būtų naudinga jausti, kad jie irgi įsivėlė į didžiąją diplomatiją. Amerikiečių įtaigauja Lietuvos ministrė pirmininkė Kazimiera Prunskienė parėmė Kohl-Mitterrand pasiūlymą. Šiuo veiksmu Prunskienė sustiprino savo reputaciją Vakaruose, kad ji yra sukalbamesnė alternatyva Landsbergiui. Norėdamas parodyti, kurį Lietuvos vadą jis labiau mėgo, Bush sutiko susitikti su Prunskiene. Į laišką, kurį buvo gavęs iš Landsbergio, jis net neatsakė (p. 206). Tačiau ir Prunskienės vizitas neįvyko be diplomatinio įžeidimų. Prunskienė turėjo palikti savo limuziną prie Baltųjų rūmų vartų, parodyti savo raudoną sovietinį pasą vartų sargui, kuris tada rausėsi po jos rankinuką. Ji turėjo praeiti metalo detektorių ir pėstute eiti iki Baltųjų rūmų durų. Ją lydėjęs brolis nebuvo įleistas ir turėjo laukti skersai gatvės Lafayette parke. Daugeliu atvilgių Prunskienė buvo lygiai nemandagiai traktuojama, kaip Jelcinas per jo vizitą praėjusį rugsėjo mėnesį. „Ne taip, kaip Jelcinas, Prunskienė buvo priimta į prezidento Oval Office. Ji išmintingai

Per vieną iš pirmųjų demonstracijų dėl Lietuvos nepriklausomybės Vilniuje, Lietuvoje susikūrus Sąjūdžiui.

(Nukelta į 3 psl.)

Lietuvos 1992 metų valstybinių premijų laureatų vakaras Vilniaus rotušėje (Dailės muziejuje) šių metų vasario 15 dieną; (iš kairės) Jono Basanavičiaus vardo premijos pirmoji laureatė, liaudies dainos puoselėtoja Veronika Povilionienė; Lietuvos valstybinių kultūros ir meno premijų laureatai – dailininkas Valentinas Ananavičius, filosofas Arvydas Šliogeris, poetas Kazys

Bradūnas, pianistas Petras Geniušas ir valstybines premijas įteikęs Lietuvos Respublikos ministras pirmininkas Bronislovas Lubys. Dailėtyrininkas laureatas Vladas Drėma iškilmėje negalėjo dalyvauti dėl ligos, premija jam buvo įteikta jo namuose.

Onos Pajedaitės nuotrauka

Kultūros ir meno vardan

Kazio Bradūno žodis Lietuvos valstybinių premijų įteikimo iškilmėje vasario 15 dieną Vilniuje

Gerbiamosios ir gerbiamieji kultūros ir meno bičiuliai,

Jeigu man prieš gera penkmetį Čikagoje būtų pasakę, kad 1993 metais šitaip bus šioje salėje, būčiau netikėjęs. Vargu ar ir jūs tada būtumėte šitai pramatę čia pat, Vilniuje. Bet Vilnius yra stebuklingas miestas. Ne tik stebuklingo grožio miestas, bet ir istorinių stebuklų vieta. Istorikams jau pats Vilnius yra stebuklas, kaip pagoniškos tautos ir valstybės sostinė viduramžių krikščioniškos Europos viduryje. O ar ne stebuklas buvo čia ir Vasario šešioliktoji ir Kovo vienuoliktoji. Ar ne mažasis, sakytum, kamerinis stebuklas yra ir šio vakaro mūsų čionykštis, laisvas susibūrimas kultūros ir meno vardan po tieskos negandos metų.

Ir štai čia, šitokioj aplinkoj, atmintį iškyla prisiminimas – vienas momentas prieš 50 metų. Buva vasar studentas, Vokiečių okupacijos laikai – tūkstantis devyni šimtai keturiasdešimt antrųjų pradžia. Žiema Vilniuje net be minimalios šilumos kambariuos, o lauke daug šaltesnė negu šiemet. Universiteto auditorijose sėdėjom su kailiniais, su pirštinėmis. Kailiniuoti ateidavau į paskaitas ir profesoriai. Nei tadienykštis dabartis, nei ateitis nekėlė jokių šviesesnių vilčių. Gyvenom kažkokioj dvasinėj depresijoj ir kultūrine, ir politine prasme. Apie tai ir užsiminėm po paskaitos profesorius Mykolas Biržiška, tuometiniam universiteto rektoriui. Rektorius pažūrėjo savo gerom akim į mus, palinęs galvą ir tarė: „Jūs tokie jauni, o jau nuleidę nosis pesimistai. Jeigu jau niekuo netikite, tai tikėkite stebuklu. Aš senas socialdemokratas, o stebuklu tikiu, nes man pačiam jis atsitiko“. Žinoma, tuoj klustelėjom: „Kur, kaip ir kada, Profesoriau!“ O jis ir sako: „Buvo proga tūkstantis devyni šimtai trisdešimt devintų vėlybą pavasarį atvažiuoti iš Kauno į Vilnių. Tuometinio lenkiško universiteto rektorius mane, kaip svečią, vedžiojo po šio universiteto kiemus bei auditorijas. Ar galėjo tada jam ir man ateiti mintis, kad tik po kelių mėnesių šioje vietoje jau bus lietuviškas universitetas ir aš pats būsiu jo rektorius? O taip atsitiko. Ir ar ne stebuklingai?“ Šitaip tada rektorius Mykolas Biržiškos buvom sugėdinti, paguosti ir sustiprinti. Taigi ir dabar, nežiūrint nieko, tikėkim. Tikėkim Lietuvos stebuklu, jam skirdami visas kūrybinio darbo pastangas.

O šių dienų mūsų politinių bangavimų jūroje, dar ir po prezidentinių rinkimų mūsų, susirinkti čia kultūros ir meno vardan daug kam, norėčiau tuo tikėti, yra tikras katarsis. Gal net naujo stebuklo pradžia. Nacionalinių premijų įsteigimas ir jų pirmasis čia įteikimas tai akivaizdus suvokimo ženklas, kad tautos išlikimo kelyje ir to kelio įsijungime į pasaulinį vieškelį kultūrinės kūrybos sritys taipgi yra didelis veiksnys, tam tikrais laikotarpiais net pats didžiausias. Gal net ir mūsų gyvenamajame amžiuje. Ir džiugu, kad toks supratimas čia šiandien rodomas valstybiniu mastu.

Tik šitokios užuominos nėra čia koks nors politikos, ekonomijos ir kitų panašių sričių nuvertinimas. Ir jų puoselėjimas, ypač šiandien, yra būtinas, bet tik ne kultūros apleidimo sąskaita. Nesgi ir tautos bendrumo, visuomeninis ir politinis gyvenimas prasideda tik tada, kada jau yra pasiektas tam tikras kultūringumo laipsnis. Ir jeigu šiandien mes tuos laipsnius prarastume, žengtume atgal, žengtume į praeitį. Prie tos pražūtės sienės čio amžių eigoje jau buvome priartėję ne kartą. Bet sąmoninga lietuviškosios kultūros kūryba, kaip koks stebuklingas šaltinis, pagirdydavo, ir mes ryždavomės naujoms pastangoms. Kiek tokiomis atvejais būdavo prarasta ir kiek būtų laimėta, tebūna čia suminėta tik vienu pavyzdžiu iš daugelio.

Tad leiskite man šioje vietoje truputį pasapnuoti galbūt visai realius sapnus. Kur mes šiandien būtume nuėję ir ant kokių kultūrinių, o gal ir politinių laiptų būtume užkopę, jeigu jau aštuoniolikto amžiaus antrąjose pusėse Kristijonas Donelaitis iš Tolminkiemio būtų važiuavęs į Vilnių atsiimti jam paskirtos Valstybinės premijos už parašytus ir išleistus *Metus*. Kur šiandien visose srityse stovėtume, jeigu jau tada tokiame kultūriname kontekste ir tokiais poreikiais būtume gyvenę. Tačiau po kojomis tvyrojo kono bedugnė, kai Lietuvos Didžioji Kunigaikštija ir lietuvių kalbą, ir senobinei lietuvių kultūrai pati jau buvo tapusi kone pamote. Ir štai tokioje grėsmėje – Mažoji Lietuva Donelaitis! Alptanti tauta vėl įtraukia oro, ima kvėpuoti, ima vėl gyventi. Ir dingimo grėsmė jau ne tokia baisi, kai ateina ir Daukantas, ir Valančius, ir Baranuskas, Kudirkas, Maironis, Čiurlionis ir kiti. Ar be jų būtume atėję į Nepriklausomybę, ar būtume subrendę net ir politikavimui?

Ar stovėčiau ir aš čia, jūsų su-
rastas kone kitoje žemės pusėje?

Ne tik surastas, bet ir įvertintas, pasikviestas, pagerbtas. Tik visa tai tegu būna skirta ne vien tik man, bet per mane ir visam lietuviškos išeivijos kultūrinio, kūrybinio gyvenimo pabrėžimui. Šitaip suprantu ir taip priimu ryšium su nacionaline premija rodomą man dėmesį. Ir už tai labai dėkoju. Tik mano vietoje čia galėjo būti ir kuris kitas, ar kuri kita iš tolimųjų pasviečių. Ir visai nebūtų suklusta. Pats didysis dalykas – to mūsų tautos daugiau kaip 45 metų kultūrinio ir kūrybinio egzodo visuma. Ir kultūros istorikams turbūt gerokai reikės pasukti galvas, svarstant, kaip kone pusę šimto metų po visą pasaulį staiga išsklaidyti, kone aklinai atkirsti nuo savo žemės ir nuo savo tautos, taip ilgai išturėjo, ir karta po kartos kūrė ir turtino savo genties literatūrą, mokslą, dailę, muziką tokiu autorių gausumu, tokiu intensyvumu ir tokiu lygiu. Pastarųjų šimtmečių praeityje gi šitokių fenomenų pasaulyje nėra buvę.

Jeigu jūs dabar manęs klausumėte, kodėl ir kaip ten taip ilgai ištesėta ir palyginti tiek daug visose kūrybos srityse padaryta, vargu ar galėčiau, ar įstengčiau tiksliai atsakyti. Mums ten kažkaip savaime buvo aišku, kad likusį nuo duoninio darbo laisvalaikį turime sunaudoti lietuviškam kūrybiniam darbui. Po tėvynės netekties kažkur sėjinę būvo toks įrašas. Gal padėjo ir tai, kad visur jautėmės ne namuose, o tik pakeliui. Parafrazuojant mano vienos knygos pavadinimą, būvome tik užėjoje prie Vilniaus vieškelio. Ir akys krypo į tą pusę. Ir ačiū Dievui, kad nepaklydome nei geografinė, nei dvasine prasme. Štai šiandien aš čia įsiterpiu į kitų laureatų brolišką draugystę. Ir jie, ir jūs manęs jau nesibaurdinate. O tai irgi kone stebuklas, kurį norėčiau čia užskleisti paskutiniuoju premijuoto mano knygos *Duona ir druska* eilėraščių, pavadinimu „Linkui namų“.

*Jau sukame linkui namų.
Gal tenai – bet kelias ne visai aiškus.
Sirdy neramu.
Prisimenų žingsnelius vaikiskus
Kirsuos,
Vaikų ir vaikaitių –
Pasaulyje...
Tai kurgi namai?
I preriją krinta žvaigždė...
Gal tenai – anapus žvaigždžių?
Motinos balsą girdžiu –
Šaukia namo.
Ir tu nurimai –
Jau netoli namai.*

Ir štai aš namuos. Jūsų tarpe. Tarp saviškių. Ir tikiu, jog ir jūs mane tokiu laikote. Dėkoju jums da dėsimeis.

Sigitas Geda

VILNIUJE, PRIE TELEBOKŠTO

sielos pokalbis su motina

Žydi, motina graudinga, siela mano sopulinga,
kaip žuvelė perskrota.

Ko tu, motina mieloji, ko tu, siela, taip vaitoji,
kas gi plėšo širdį tau?

Kraujas mano širdy plūsta, siela smaugias, pūsta, žūsta,
žodžio tarti negaliu.

Ko tu, motina, be žado, kokiais peiliais tave bado,
ko taip raudi, pasakyk?!

Regiu sūnų vos vos gyva, Jėzų tarp šviežių alyvų,
krauju prakaituojanti.

Oj, motina, pilna jausmo, duok didesnę jėgą skausmo,
kad neverkčiau su tavim.

MALDA Į ŠVENTĄ KAZIMIERĄ

O Kazimierai skaistusi, toks skaistus kaip medžiai būna,
Dievo meilės žiburys,
ištvėringas, o uolusai,
o gelyne daugiaspalvi, kuriam brangios visos maldos,
o skaistumo paskleidėjau, mokytojau tikras mūs!

Savo artimą mylėjęs, guodęs liūdintį švenlniai, o dosnus
našlių šelpėjau, o našlaičių užtarėjau, o visų luošų viltie!

O valstybių patarėjau, pažinyčios parėmėjau, tiesa, tiesa,
teisingume, o krikščioniška rimtie!
Išmintie ir tvarkingume, Tu, galiūnams pavyzdį!
O papuošale bažnyčios ir Tėvynės užtarėjau, Lietuvos sūnau, globėjau!
Tu per šventą avinėlį, Dievo sūnų Jėzų Kristų ir per Motiną
šventiausia ir per Dvasią maloningą, leisk tik tai, kas išmintinga!

PIRMAS PASIMATYMAS

Antrąjį klasių,
Piemenaudamas pas savo tetą
Čionyse,
Pirmąsyk pamačiau
Rusų kareivius.

Jie grįžo iš partizanų
Medžioklės,
Vežėsi du lavonus
Mėšlinose vežėčiose.

Skynė rūgščius,
Neprinokusius obuolius
Dėdės sode
Ir mėtė juos į balą,
Keikdamiesi, kokie neskanūs.

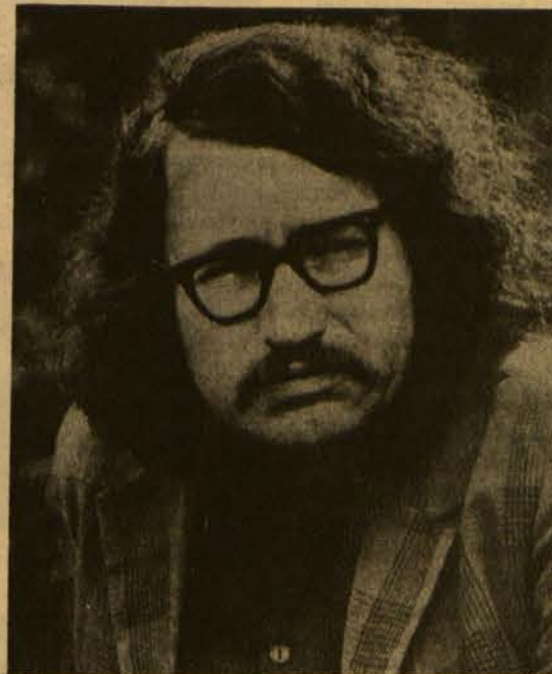
PRIEAUŠRY

Eilėraštis iš depresijos, kuomet nejauti
Dievo balso, viskas
juoda (ir žalia),
Čionyse.

Begalė baimės, mirties variantų,
kiekvienas jų
rėkia savo balsu,

Reikia gyvent, nors esi miręs,
girgžda gervės,
dvoikia šiukšlinės,

Laikykis, žmogau, kaip jaunystėj,
Kazachstane, už lyno,
per pūgą.

Sigitas Geda

SIGITO MALDELĖ PRIEŠ DARBĄ

Viešpatie, gražūs daiktai yra užkasti į žemę!
Aušros Vartų Motinėle, išleisk mano balsą!
Ateities pasaulis bus seniausiųjų formų
atminimas ir džiaugsmas.
Aušros Vartų Motinėle, išleisk mano balsą!
Ateities pasaulis bus labai senas, gražus.
Aušros Vartų Motinėle, išleisk mano balsą!
Ateities pasaulis bus geometris, neišslydęs,
toks, kur leidžia gyvent žiogui ir virpliui.
Aušros Vartų Motinėle, išleisk mano balsą!

EILĖRAŠTIS

NEPRIKLAUSOMYBĖS DIENA

Viešpats, kursai apsireiškę
baltu debesiu virš galvos,
tarė mums andai,
žiemą šerkšnota:

„Būkit lietuviai,
priklausykite tik nuo savės,
eikite patys,
daviau jums kojas, rankas ir akis,
širdis idėjau.

Eikit jums skirtaisiais keliais
visi kartu ir po viena,
gyvenkit ir mirkite gražūs,
užsiklodami savo žemę“.

Dievas žiemą šerkšnota
baltu debesiu nusileido
virš gamtovaizdžio,
apsibrėždamas rėmais iš aukso
mėlynojo, mėlynojo drobėj.

Eikim, tėve, eikim, sūnau,
eikim, mano artimas, tolimas drauge!

O vis dėlto laimėjo Lietuva

(Atkelta iš 2 psl.)

išreiškė „apgailėstavimą“ prezidentui dėl Landsbergio komentarų apie „antrąjį Muenchen'ą“. Ji taip pat pasiūlė atidėti pilną Lietuvos nepriklausomybės įsigaliojimą iki 1992 metų, jei derybos su Maskva vyktų konstruktyviai. Bush pagyrė jos kantrumą ir tolimą žvilgsnį“ (p. 207).

Baker, kalbėdamas su Ševardnaze, pajuto, kad pastarasis kur kas buvo mažiau susirūpinęs Lietuva. Baker mąstė, kad gal Ševardnazė gali būti per daug savim patenkintas. „Mes esame girdę jus kalbant apie dialogą, bet iki dabar mes nesame matę jokių jo ženklų“. Ševardnazė atsakė: „Lietuviai turi žengti pirmąjį žingsnį“ (p. 208). Baker talkininkas Ross matė, kad Sovietai tikėjosi atradę skilimą Lietuvos vadovybėje tarp Landsbergio ir labiau prisitaikancios Prunskienės. Antra vertus, Gorbačiovas gal taip pat jautė, kad jis randa pusiausvyrą tarp jėgų Sovietų

Sąjungos vadovybėje.

Tuo jėgų balansavimu buvo paženklinoti likusieji 1990 metų mėnesiai. Gorbačiovas suko iš vienos pusės į kitą. Konfliktas su Iraku praplėtė politinį Sovietų Sąjungos žaidimo lauką. Bush'o organizuojamai koalicijai prieš Iraką buvo būtina reikalinga Sovietų Sąjungos parama, gal geriau – netrukdomas. Gorbačiovas interpretavo, kad tai yra geras laikas naujam spaudimui Lietuvoje. Pradėtas gūdas vaidinimas. Atvežami desantininkai, užimami pastatai, kuriami incidentai. Lietuvoje Parlamentas pastatą dieną naktį saugojo žmonių minia. Sekmadienio naktį 1991 metų sausio 13-ąją tankai ir desantininkai puolė Vilniaus radijo ir televizijos bokštą. Per visą pasaulį pasklido žinia, kad keli šimtai lietuvių sužeisti, o penkiolika nužudyti.

„Vilniuje, kol ilga diena vėl tapo naktimi, Landsbergis, ją pava-

dino „Kruvinuoju sekmadieniu“. Šis vardas turėjo priminti įvykį per pirmąją Rusijos revoliuciją. Originalusis Kruvinasis sekmadienis – 1905 metų sausio 9 diena – buvo viena iš esminių dvidešimtojo šimtmečio datų. Tą dieną St. Peterburgo darbininkų eisenai žygiavo prie Žiemos rūmų įteikti carui Nikolajui II peticiją su savo skundais. Kareiviai šovė į minią, užmušdami keturiasdešimtį žmonių. Kiti incidentai mieste paliko šimtus žuvusių. Viena žudynių išdava – nepataisomai sugadintas Nikolajaus II vaizdas kaip „gerojo caro“. Šių dienų Maskvoje tas vardas buvo dažnai segamas – kartais su sarkazmu, kartais su pasigėrėjimu – Michailui Gorbačioviui“ (p. 306-7).

Boris Jelcin nuskrido į Talliną, kur jis pasirašė savitarpio pagalbos paktą tarp Rusijos ir Baltijos valstybių. Jis taip pat kreipėsi į rusus kareivius, kad atsisakytų šaudyti į civilius. „Maskvoje Gorbačiovas kone gavo apopleksiją, išgirdęs Jelcino žodžius ir šaukė, „Tas kalės vai-

kas! Ką su juo reikia daryti? Vienas iš Gorbačiovo patarėjų pagalvojo, kad jo bosas skambėjo kaip Henry II, kalbėdamas apie Thomas a Becket, „Kas mane išvaduos nuo šio maištaujančio kunigo?“ (p. 307). Washington'e Condoleezza Rize sakė: „Koks sutapimas! Kaip tik tuo metu, kai mes esame priarišti Persų įlankoje, Gorbačiovas atsiuntė tankus“. Ji priminė, kad 1956 metais Nikita Chruščiovas puolė Vengriją kaip tik tuo metu, kai Vakarai buvo užsiėmę Suezio krize.

„Gorbačiovo pastangos Maskvoje save teisinti artėja prie klouno akto. Ilguose pasisakymuose reporteriams ir Aukščiausiam Sovietui jis paneigė asmenišką atsakomybę už kraujo paraliejimą, nors vis tiek gynė reikalą iškūsti. Tikrieji niekadėjai buvo Landsbergis ir lietuviai nacionalistai, kurie pravedė naktinį konstitucinį pučą. Taikingas sprendimas esąs neįmanomas, kol respublika yra tokių žmonių vedama. Sovietų Sąjungos prezidentas (Nukelta į 4 psl.)

Amerikos lietuviai fotografuojasi

Viena iš daugelio lietuvių meno bei istorinio, dokumentacinio pobūdžio parodų šių metų pradžioje Čikagoje, skirtų švęsti Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo 75-ąsias metines, pavadinta „Amerikos lietuviai fotografuojasi“, šiuo metu vyksta „Galerijoje“ (4317 South Wisconsin Avenue, Stickney, Illinois), kur ji buvo atidaryta vasario 21 dieną ir tęsis iki kovo 14 dienos. Parodos katalogo antrinė antraštė šios parodos pavadinimą patvirtina: „Politinės ir kultūrinės lietuvių veiklos Amerikoje nuotraukų paroda“. Senyvos, archyvinės fotografijos, rodomos šioje parodoje, ateina mums tarsi iš seniai nugarimzdusių laikų, o tačiau jos šiandieną mums šviežios ir apšviečiančios, ir pamokančios. Naujajai Amerikos lietuvių kartai jos yra veidrodžiui, atspindinčiu veidus ir žmones praėjusių kartų, nurodančių jų rūpesčius, mūsų iš jų paveldėtus, kurie mus lydi dar ir šiandien.

To laikotarpio fotografų grynai dokumentacinė prieiga atrodo atgyvenusi, jeigu vertinama dabartinių fotomeno standartais. Tačiau šių nuotraukų tiesumas, sąžiningumas, atsakymas manieringumo nuginkluoja linkusį jas kritikuoti, priverčia prisipažinti: taip, čia yra menas, tyras ir paprastas. Jis sužavi net ir sofistikuota, reiklų žiūrovą savo objektyvumu ir grynai aktyviojo pasakojimo jėga.

Algimantas Kezys
Parodos kuratorius

Jau du šimtmečius tęsiasi išeivijos lietuvių veikla padėti Lietuvai, netgi dukart gyvenusiai ne laisvės, o dabar ir vėl laisvės dienas. Toji veikla buvo ir yra grynai idealistinio pobūdžio išeivijos žmonėms aukojant laiką, energiją ir ypač pinigus. Išeivių veikla nuo pirmųjų jės metų 18-ojo šimtmečio pabaigoje ir 19-ojo pradžioje jau buvo pradėta užfiksuoti ir foto objektyvu. Per tuos porą šimtmečių taji veiklos įamžinimo fotografijoje darba yra atlikę dešimtys fotokronikinių, daugiausia foto mėgėjų, kurių darbus ir matome šioje parodoje. Jų vertė ne meninė, bet istorinė, ir todėl šia parodą drąsiai galime pavadinti istorinių nuotraukų paroda. Dauguma tų fotografijų ar

Lietuvos Konsulato atidarymas Čikagoje 1924 metų vasario 16 dieną.

Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo dešimtosios metinės, švenčiamos Stevens Hotel, Čikagoje, 1928 metų vasario 19 dieną. (Stankūno nuotrauka)

negatyvų yra saugojami 1966 metais įsteigto Budrio vardo Lietuvių fotoarchyve, Čikagoje. Stebint šią parodą Kezio „Galerijoje“, Stickney, Illinois, prieš akis išskyla daugelis istorinių ir taip pat mūsų laikais gyvenančių dar pažįstamų išeivijos lietuvių veikėjų veidų. Štai panoraminė 1921 metais New York'e įvykusio pirmojo nepriklausomos Lietuvos atstovo Jono Vileišio pagerbtųjų fotografija, kurioje matyti daug istorinių asmenybių.

Kitoje didžiulėje nuotraukoje užfiksuotas 1928 metais Čikagoje įvykęs Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo dešimtmečio

minėjimas su daugeliu veidų, kuriuos dar tekdavo matyti po 1950 metų, bet šiandien gal jau ne vieno nesančio gyvųjų tarpe. Kaip žinome, 1934 metais Amerikos lietuvių lankė iš komunistų tremties Sibire paleistas vykuspas Teofilis Matulionis. Vienoje iš šioje parodoje eksponuojamų fotografijų matome kankinį vokiečių Baltimore lietuvių tarybą. Kad šioje parodoje nepaisoma jokių ideologinių ir kitokių varžtų, liudija ir nuotraukos iš kairiosios patriotinės srovės lietuvių veikėjų gyvenimo. Iš tokių ypač

akis krenta buvusio Lietuvos prezidento dr. Kazio Griniaus pagerbimo Čikagoje 1947 metais nuotrauka, kurioje matyti daug įvairių pažiūrų lietuvių veikėjų, pagerbiančių nuo komunistų pabėgusių ir galop Ameriką pasiekusių buvusių neeilinių Lietuvos veikėjų. Dabar, moderniais technikos laikais, daug tokių istorinių įvykių lieka užfiksuoti skaidrėse ir vaizduojant. Tačiau ir fotografijos nenustoja savo vertės. Į jas žiūrime su smalsumu bei malonumu.

Vladas Ramojus

O vis dėlto laimėjo Lietuva

(Atkelta iš 3 psl.)

dentas tada išbandė ir stipriausius savo rėmėjų tikėjimą, sakydamas, „žinia apie tragediją buvo staigmena visiems. Aš apie tai sužinojau tik vėliau, kai mane pažadino“. Tačiau, jei Gorbaciovas sakė tiesą, kad jis nebuvo intervencijos aprobovės iš anksto, tai reiškė, kad jis nebe kontroliavo jėgų, kurias jis turėjo valdyti — lygiai taip, kaip Besmertnik privačiai buvo sakęs Eagleburger“ (p. 307-309).

Scena buvo paruošta Sovietų Sąjungos pučiui 1991 metų rugpjūčio mėnesį. Jelcinas tada pasinaudojo Vytauto Landsbergio patirtimi, kaip reikia gintis, kviečiant žmones saugoti Parlamentą. Tik nepasisekusio pučo rezultatas buvo kur kas didesnis, negu Sausio 13-osios žudynių Vilniuje. Pučas atnešė Sovietų Sąjungos subyrėjimą, laisvę Lietuvai ir tarptautinį diplomatinį jos pripažinimą. Gorbaciovas išėjo į pensiją, o po metų juo pakeitė George Bush.

Michael Beschloss ir Strobe Talbott knyga skaitoma su dideliu įdomumu. Iš naujo išgyvenami visi tie įvykiai, kurie vos tilpo į tuos trejus metus. Tuo laiku neretai pasijusdavome keleviais greitai lekiančiame traukinyje. Pasirodo, kad ir tie, kuriuos mes laikėme pasaulio di-

džiūnais, kaip Bush ir Gorbaciovas, tuo metu nematė, į kur tas istorijos traukinys artėja. Pačioje Beschloss ir Talbott knygoje dažnai pamatoma, kaip veikėjai stengiasi savo veiksmus kuo teigiamiau interpretuoti. Knygos recenzentai yra pastebėję, kad autoriai turėjo daug kalbėti su James Baker, nes jis knygoje pasirodo buvęs pats gudriausias iš JAV viršūnių politikų. Iš dalies žmogaus ir gaila, nes knyga galėjo duoti gražią pradžią jo rinkiminei kampanijai į prezidentus, o dabar tam jau nebus reikalinga, nes su rinkimus pralaimėjusiu Bush'u nueina nuo scenos. Idomi ir labai svarbi Scowcroft rolė, nes jis įvykių eigą aiškino prezidentui Bush. Paties Bush'o rolė? Ko gero, JAV komediantai teisingai jį vaizduodavo sakantį „Would not be prudent“. Gal jis buvo tinkamas vadas šiemis laikais, nes periodiškai padrasindavo beskestančią Sovietų Sąjungą ir numesdavo dar vieną šiaudą besiblaškančiam Sąjungos laivo vairininkui. Prisimena tik du darsūs ir tuo laiku reikalingi Bush'o sprendimai, kurie pasuko istorijos vyksmą: ankstyvas Vokietijos susivienijimo parėmimas (tuo einant prieš sąjungininkų Thatcher, Mitterrand ir draugo Gorbaciovo norus)

ir greita karinė reakcija Saddam Hussein Irako invazijai į Kuwait. Tačiau čia yra pavyzdys, kas galėjo atsitikti su Sovietų Sąjunga: ir Sąjungoje JAV politika buvo palaikyti status quo, nes tik taip buvo įsivaizduojamas stabilumas.

Ką knyga pasako apie baltų pastangas paveikti JAV politiką? Pasirodo, kad buvo labai tikslu eiti per JAV Kongresą ir per jį spausti prezidentą ir jo administraciją. Prezidento Bush atžvilgiu dramatiškai klydoma. Manėme, kad jis minkštąs, simpatingas žmogus. Jis ir buvo linkęs anodoti tokio žmogaus retoriką — sujaukti sakinius, išsiblaškusio žmogaus aura. Pasirodo, kad jis save matė kietu realistu ir pasaulio tvarkytoju, kuris buvo pasiruošęs iš anksto tautų tautas paaukoti nelabai apgalvotam pasaulio tvarkos modeliui. Ir kas pikčiausia, kartą apsisprendęs, jis buvo labai nelankstus. Jaudintais Bush'o vėliau, jo Achilo kulnis, buvo jo įsitikinimas, kad jis yra principų žmogus. Dėl to jis tiesiog siuto, kai buvo paminimas žodis „appeasement“ (kaip tai atsitiko JAV baltų susitikime su juo 1991 metų sausio 22 dieną, kai estų atstovė Mari-Ann Rikken tą žodį paminėjo [p. 318]). Galėjome šaukti šaukt „appeasement“ spaudoje, nors, aišku, už tai tokių laišukų rašytojai būtų buvę apšaukti akiais antikomunistais. Prezidentas tuo metu gavo labai skirtingas žinias iš

lietuvių visuomenės atstovų: štai viename susitikime Jonas Bobelis prašė Derwinski perduoti žinią prezidentui, kad jo atstovaujami lietuviai remia prezidento Lietuvos politiką, dėl kurios rūgo visi kiti pasitarimo dalyviai. Tikrai daugiau iš prezidento gavome, kai jis į mus žiūrėjo kaip į ne visai patikimus, o ne kaip įstikimus jo rėmėjus.

Na, kalbant apie skandalingas istorijas, gal tinka, knygos recenziją pradėjusiu pasakojimu apie keliame limbūzinu, su tokia pat keliame ir užbaigti. Šitame limuzine važiuojo Gorbaciovas, o Landsbergis. Tai atsitiko Landsbergio apsilankymo JAV gegužės mėnesį 1991 metais laiku. Kai dabar apie tą apsilankymą pagalvojame, dažnai užmirštame, kokių nuostabų sukūre spektakli: pusmetį po to, kai tankiai grįžo į savo kareivines Vilniaus Siaurės miestelėse kruvinais vikšrais, tuo pačiu metu kai OMONai siautėjo Vilniaus gatvėse, sutinkame Vytautą Landsbergį kaip laisvos ir nepriklausomos Lietuvos prezidentą. Žmonių nūnia Midway aerodrome, Čikagoje, kokios nebuvo ir nebus. Susitikimai su verslo žmonėmis, politikais, redaktorais. Milžiniška pūta Field Museum saleje šalia dramblių ir dinozaurų — ten pat, kur senesniai puotavo Lėch Walesa. Ir pasikalbėjimų pasikalbėjimai radijo ir televizijos programose. O užkulisuose — daug

Laisvės šventės paroda Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje

Ateinantį penktadienį, kovo 12 dieną, Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje, Čikagoje, bus atidaryta meno paroda: „Laisvės šventė — baltai dailininkai iš Illinois“. Ši paroda yra dalis kultūrinės programos, skirtos paminėti 75-ąsias Lietuvos nepriklausomybės metines. Parodą globoja Lietuvos Respublikos generalinis konsulas Čikagoje Vaclovas Kleiza, o iš dalies ją remia Illinois Arts Council. Kitos dvi Baltijos respublikos — Latvija ir Estija — šiemet taip pat švenčia savo nepriklausomybės paskelbimo deimantinį jubiliejų. Estija pasiskelbė nepriklausoma 1918 metų vasario 24 dieną, o Latvija — 1918 metų lapkričio 18 dieną. Visos trys šalys daugiau nei 120 metų buvo paverptos Rusijos ir Vokietijos.

Illinois gyvena ir kuria nemažą lietuvių, latvių ir estų kilmės dailininkų, kurių dalis yra išgarsėję ne tik savo tautinėse bendruomenėse, bet ir visos valstybės

mastu. Todėl ši paroda turėtų tapti šventiniu akcentu, minint šių trijų tautų nepriklausomybės sukaktis. Parodoje dalyvauja vienuolika dailininkų: keturi lietuviai (Marija Strasevičiūtė, Vytautas O. Virkau, Rimantas VisGirda ir Giedrė Žumbakienė), keturi

latviai (Lelde Vinters Ore, Vaitauts Simanis, Ojars Steiners ir Silvija Steiners), ir trys estai (Waldek Kivirist, Walter Peljo ir Merike Tumma).

Parodos atidarymas įvyks kovo 12 dieną, 7:30 v.v. muziejaus dailės galerijoje. Konsulas Vaclovas Kleiza, kuris tuo metu bus Lietuvoje, yra įgaliotas savo žmoną Astą oficialiai parodą atidaryti. Parodos atidaryme taip pat dalyvaus estų ir latvių kultūrinių bendruomenių atstovai. Paroda tęsis iki balandžio 24 dienos.

Kovo 27 dieną, šeštadienį, 1:30 v. p.p. Balzeko Lietuvių kultūros muziejus organizuoja kitą, su Lietuvos nepriklausomybės iškilėmis susijusią renginį: „apskrito stalo“ diskusijas, kuriose dalyvaus Illinois dailininkai, kilę iš Baltijos kraštų, o taip pat ir baltų kultūrinių institucijų bei muziejų direktoriai. Pokalbio tema: pokyčiai Baltijos šalių kultūroje ir mene, šių procesų poveikis Amerikos baltų menui. Diskusijose kviečiami dalyvauti visi norintys. Po abiejų renginių bus pasižmonėjimas.

Valentinas Ramonis

Kur dar yra gera valia

Tikrai įdomu buvo paskaityti *Draugo* kultūriniam priede (1993 m. vasario 27 d. numeryje) straipsnius apie Lietuvos žydus. Tai tokia opi tema tiek mums, tiek jiems, kad ir po 50 metų mes neįstengiam ramiai apie mūsų santykius pagalvoti. Prie to erzelio dar prisideda Amerikoje OSI atnaujinta akcija prieš baltus, kuri kartais net atrodo yra koordinuota su straišnais, pasirodantiems tiek čia, tiek Anglijoje ir juodinantiems mus ir mūsų kaimynus.

Vardan septynių šimtmečių išskirtinai gero sugyvenimo tarp tų dviejų tautybių, neturėtume vieni kitus tepti tuo pačiu degutu. Neturėtume kaltinti visos tautos ar visos organizacijos už kelių jų narių padarytus, kad ir bjaurius, nusikaltimus. Su ironija galime prisiminti, kad mes, anksčiau apkaltingai visus žydus už kolaboravimą su komunistais, dabar iš jų gauname dažnai panašų atkirtį, parodantį neapykantą visai mūsų tautai.

Draugo kultūriniam priede įdėti straipsniai parodo, kur yra gera valia, kur išliko padorus galvojimas, kur neapykanta neaptemdė proto, kur žmogus gali įžiūrėti ateityje, per praeitį, bičiuliškesnį sugyvenimą.

Kokia priešingybė daugumos žydų Lietuvoje nusistatymui palyginus su Elizabeth Holtzman JAV įsteigtos OSI „skalikų“ gaujelės veikla, siekiančios ne tiek rasti karo nusikaltėlius, kiek dergti Baltijos valstybių žmonių gerą vardą.

Jonas Pabedinskas,
Westchester, Illinois

Nuomonės ir pastabos

Grįžimas į „vaikystės miestą“

Šį kartą šeštadieninį sausio 30 dienos *Draugą* sulaukiau „greitai“ — vasario 22 dieną. Žinios senstėjęsios. [...]

Šis *Draugo* numeris padidintas. Atvertęs kultūrinio priedo lapus, randu Nijolės Jankutės puikų pasakojimą apie grįžimą į „Vaikystės miestą“. Jos „Atvirukai iš miestelio, kuris buvo mano“, mažylė epopeja, realistišinė poezija apie vietas ir žmones, kurie buvo ir yra. Apie „gatves, kurios buvo plačios, o dabar siauros, namus, kurie buvo dideli, o dabar maži“. Pasakojimuose iš to laikotarpio, „kai buvau mažas“, retai sutinkamas nuosirdumas. Grįžta turistė Jankutė prie savo namo, kuris nepasitiko jos su šviesa languose ir meginančių užuolaidomis, ir klausia savęs: „Kodėl [tas namas] toks liūdnas ir nejaukus?“ Jankutės išvada fantastinė realybė: „Gal ir namai, kaip žmonės, sveitimėja, jei nemylimi?“

Jos prisiminimai apie vaikystės dienas — nostalgikiška poezija, su nepaprastai vaizdžiomis smulkinomis. Skaitau, kaip susijaučiu Nijolės laukia eilėje vyskui Paltaroko Sutvirtinimo sakramentui. Žino, kad suduos per žandą, bet ar smarkiai? Šalia stovintys berniūkščiai pagąsdina: „Skels, kad nu!“ Skaitau ir šypausi. Juk ir aš buvau vienas iš tokių berniūkščių, timptelėjęs kaspinėlį šalia stovinčiai mergy-

tei per savo „bernavonę“ Šeduvos bažnyčioje.

Daugelis mūsų, senosios kartos, vaikystės epizodų šių dienų jaunimui nepažįstami. Skaitydamas Jankutės prisiminimus, grįžtu į savo vaikystę: ir aš verdavau pagriovio žemuoges ant smilgos, ir aš kimšdavau kiško kopūstus į burną ir kėliau debesį dulkių, vilkdamas basas kojas per smėlėtą Radviliškio gatvę. Žinoma, mano pareigos buvo „vyriškesnės“. Tėtos parėdymu, su jaunėsiu broliu, karstėmis ant stačių Gryžuvos šlaitų, rinkdami valerijonų šakneles, ir lipome į plačiašakes liepas, skabydami gydomuosius žiedus į maišelius, pakabintus prie diržo.

Grįžau pernai į savo vaikystės vietas. Stebėjau, kad Gryžuvos šlaitai tokie žemi, apaugę krūmokšniais. Niekas nelipo į plačiašakes liepas, nes jos visos išskirtos. Joks vaikigalis netampė kilbukų ir kristolinio vandens, nes upelis murzinas.

Ir vėl laukiu naujo *Draugo* su pasenusiomis žiniomis. Argi pagaliau svarbu, kad sausio 6 dienos numeris mane pasiekė vasario 22-ą? „Atvirukai iš miestelio, kuris buvo mano...“ skaitytini po pusės ar po metų, nes jie nesensina. Jankutės „Atvirukai“ — puikus turistų pasakojimas, jungtis tarp žmogaus ir gamtos, su palyginimais ir pasikeitimais, įvyksiais Lietuvoje per 50 metų.

Kazys Daugėla,
Bedford, New Hampshire

Jūris Čiurlionis

Iėjimas į draugo namus, 1991

Akrylis, 40" x 40", vykusi Čiurlionio galerijoje, Čikagoje.